

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.018
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, в. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора педагогічних наук, професора кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Олексюк Наталії Степанівни
на дисертаційне дослідження
Столярик Ольги Юріївни
«Підхід, орієнтований на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями,
які виховують дітей з аутизмом»,
подане до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 Соціальна робота**

Всебічний аналіз дисертаційного дослідження Столярик Ольги Юріївни на тему «Підхід, орієнтований на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом», що представлено для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради ДФ 58.053.018 в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка дає змогу зробити комплексний висновок щодо його актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

Актуальність теми дослідження Столярик Ольги Юріївни обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку нашої країни її пріоритети вибудовуються відповідно до міжнародних стандартів, орієнтирів та з урахуванням реальної ситуації щодо становища різних категорій осіб. Зокрема, важливим складником державної політики України є забезпечення прав дитини та підтримки сімей з дітьми, в тому числі сімей, які виховують дітей з аутизмом.

Проблема дитячого аутизму актуалізується дедалі більше, оскільки за даними ВООЗ, протягом останніх років кількість дітей з розладами аутистичного спектру неухильно зростає і на сьогодні складає 1% від населення всієї планети. За оцінками українських вчених, щорічно в Україні на 150 дітей діагностується одна дитина з аутизмом. Ця проблема набула ще

більшої актуальності з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, оскільки багато сімей означеної категорії опинились в окупації чи були змушені евакуюватись в більш безпечні регіони, а тому значною мірою покладаються на власні ресурси.

Дослідження особливостей життєдіяльності сімей, які виховують дітей з аутизмом, є обов'язковою передумовою визначення можливих перспектив попередження та розв'язання проблем цих сімей за допомогою соціальної роботи як науково-обґрунтованої професійної діяльності з активізації соціально-значущого потенціалу дітей з аутизмом і сімей, в яких вони виховуються та формування для цього сприятливого соціального середовища. Підхід, який усебічно розглянуто у дисертації, передбачає застосування технологій соціальної роботи, що опираються на сильні сторони сімей, що виховують дітей з аутизмом, як клієнтів, що здатні ефективно впливати на соціальні обставини та визначати результати втручання.

В обґрунтуванні актуальності дослідження, Столярик О.Ю. справедливо порушує питання неактуальності соціальних послуг, які пропонують суб'єкти соціальної роботи родинам, де виховується дитина з аутизмом, вибудовані на патерналістичних засадах.

Столярик О.Ю. порушує наукову проблему особливостей використання підходів, які сприяють ставленню професіоналів соціальної роботи до сімей, які виховують дітей з аутизмом як до «цілісних клієнтів, які спроможні впливати на соціальні обставини та власне життя», що відповідає принципам підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта. Таким чином, можна узагальнити, що постановка в дисертації проблематики специфіки використання підходу, орієнтованого на сильні сторони сімей, які виховують дітей з аутизмом, безумовно, є актуальною. Оскільки, у вітчизняному науковому дискурсі, підхід не вивчався в рамках сімейної соціальної роботи, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Столярик О.Ю. є самобутнім та оригінальним.

За таких умов дослідження Столярик Ольги Юріївни, присвячене соціальній роботі з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом, є вкрай актуальним, доцільним і своєчасним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, рекомендацій та висновків, сформульованих у дисертації.

Наукова логіка та науковий апарат дослідження. Структурування, виклад матеріалу і оформлення роботи здійснено відповідно до вимог на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація складається з трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів. Слід відмітити виважену загальну

логіку наукового дослідження, яка відображена у його структурі та результатах. Відповідно до логіки дисертаційного дослідження розкриваються його основні положення.

Науковий апарат дисертації збалансований. Мета дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження специфіки використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Завдання дослідження та його етапи дають повну картину про спрямованість наукового пошуку на конкретні проміжні результати і послідовність їх отримання. Об'єктом дослідження є соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей із аутизмом. Предмет дослідження – специфіка використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей із аутизмом – адекватно представлений у змісті дисертаційної роботи і означений рамками об'єкта дослідження, що надає чіткості у визначеності логіки науково-пошукової діяльності дисертанта.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Вивчення дисертації Столярик О.Ю. дозволяє стверджувати, що дисертантка чітко сформулювала мету і завдання дослідження, успішно реалізувала свій дослідницький проект, характерними ознаками результатів якого є достовірність, аргументованість, обґрунтованість науково-теоретичних положень, методології дослідження, рекомендації та висновків, що володіють науковою новизною та практичним значенням. Зміст дисертаційної роботи, що містить три розділи, повністю розкриває наукову проблему шляхом ґрунтовного аналізу зарубіжного та вітчизняного наукового досвіду з вивчення теми дослідження, отримані результати свідчать про свою репрезентативність та пройшли апробацію на міжнародних та вітчизняних наукових конференціях. Структура роботи обґрунтована та логічна. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У вступі аргументовано актуальність теми, розкрито мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, хронологічні межі дисертаційного дослідження, його методи, наукову новизну і практичне значення, зазначено форми апробації.

Наукова новизна і теоретичне значення проведеного дослідження є беззаперечними і полягає у тому, що Ольгою Юрїівною: вперше розроблено методологічну основу й апробовано програму інтервенції, засновану на підході, орієнтованому на сильні сторони сім'ї; обґрунтовано дієвість застосування підходу у соціальній роботі із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом; розкрито принципи підходу: безумовна віра в

потенціал клієнта, фокусування уваги на силі та ресурсах; позитивна комунікативна взаємодія між соціальними працівниками та сім'єю; нарощування готовності до змін; врахування поглядів і досвіду сім'ї; диференціація послідовності змін від найменш до найбільш травматичних; нарощування ресурсів сім'ї як процес соціальної роботи; визначено особливості застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони; *уточнено* концепцію «якість життя сім'ї», яка розглядається як багатовимірний конструкт, що включає матеріальне, соціально-психологічне, фізичне благополуччя, міжособистісні стосунки всередині її структури, соціальну мобільність, самопочуття окремого члена та сім'ї загалом, права та можливості сім'ї, що імплементуються крізь лінзи впливу інвалідності одного з членів сім'ї на інших та на сім'ю в цілому, елементи якої розташовані на різних рівнях – індивідуальному, сімейному, системному; *систематизовано* соціальні проблеми, з якими стикаються сім'ї, які виховують дитину з аутизмом, та їх вплив на життєстійкість та сімейну якість життя: обмежений доступ до наявних в громаді послуг, фінансове становище, брак часу, відсутність автономії, персоналізація вини, тягар опікуна, знижена батьківська самоефективність, професійна депривація, соціальна ізоляція, знижена мобільність та активність сім'ї у системі соціальних стосунків, знижені показники спроможності; *подальшого розвитку* набули знання про наявні стратегії соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, крізь призму сучасних теорій соціальної роботи.

Понятійно-термінологічний апарат дослідження. Столярик О. Ю. проведена значна робота щодо систематизації понятійного апарату з досліджуваної проблеми: «якість життя», «підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта».

Науковий інструментарій дослідження складається з вдало підібраних автором методів наукового пізнання, а саме: теоретичних – аналіз, синтез і систематизація наукової літератури із проблеми дослідження (для визначення об'єкта, предмета, мети та джерельної бази дослідження, формулювання його завдань, уточнення сутності ключових конструктів та понять, зокрема «якість життя сім'ї», «підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта»; порівняння, узагальнення й систематизація теоретичних результатів з метою обґрунтування специфіки використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом); емпіричних – діагностичних (анкетування, напівструктуроване інтерв'ю, тестування); формувального впливу (формувальний та констатувальний етапи експерименту, доведення доцільності його застосування у практичній соціальній роботі); для обробки кількісних даних

використовувалися методи описової статистики (знаходження середніх величин, відсоткових співвідношень, стандартного відхилення) та порівняльний аналіз за парним t-критерієм Стьюдента для залежної вибірки. Статистичні розрахунки виконані на персональному комп'ютері за допомогою пакету програм Microsoft Excel та пакету для обробки статистичних даних SPSS-22. Цей вибір був зумовлений поставленою метою та відповідав завданням, які розв'язуються дисертанткою, що відтак дало змогу здійснити комплексний аналіз предмета дослідження.

Змістове наповнення та надбання дисертаційного дослідження.

Відповідно до логіки дисертаційного дослідження та визначеного наукового апарату розкриваються його основні положення.

Найбільш істотними науковими результатами роботи, на нашу думку, є: характеристика базових понять дослідження; визначення якості життя та соціальних проблем сімей, які виховують дітей з аутизмом, як клієнта соціальної роботи; висвітлення стратегій соціальної роботи з підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом; концептуалізація підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі з сім'ями, що виховують дітей з аутизмом.

Схвалення заслуговують: розроблена та впроваджена дисертанткою програма інтервенції сімей, які виховують дітей із аутизмом, яка може бути використана в практичній діяльності соціальних служб, профільних державних та громадських організацій; удосконалені освітні програми спеціальності 231 «Соціальна робота», програми підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи, що надають соціальні послуги сім'ям, які виховують дітей з порушенням розвитку, а також інтеграція окремих модулів до програм формування усвідомленого батьківства в освітньому процесі.

Відзначимо стилістичну культуру дисертаційного тексту, його продуману структуру, точність і стислість висновків до кожного розділу, концептуальний характер висновків до цілої дисертації, широту іншомовної джерельної бази.

Висновки сформульовані дисертанткою чітко і повно розкривають за поставленими в роботі завданнями основні надбання та результати дослідження.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Результати дослідження репрезентують високий рівень достовірності та науковості, про що свідчить значна кількість апробацій матеріалів дослідження у виступах на міжнародних і вітчизняних науково-практичних

конференціях і форумах, широка джерельна база дослідження, яка становить 210 найменувань, а також 18 таблиць, 19 рисунків і 7 додатків, які є самостійним надбанням дисертації. За результатами дисертаційного дослідження, дисертанткою Столярик О.Ю. було опубліковано 24 наукові публікації (з них: з них: 1 стаття у співавторстві у періодичному науковому виданні, що індексується наукометричною базою Web of Science; 3 одноосібні наукові статті та 2 статті, виконані у співавторстві у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України; 1 стаття у періодичному науковому виданні, що входить до Організації Економічного Співробітництва та Розвитку та/або Європейського Союзу; 1 стаття у періодичному науковому виданні України; 1 розділ, виконаний у співавторстві, у вітчизняній монографії, 1 розділ, у співавторстві, у монографії інших держав) та 14 тез у збірниках матеріалів міжнародних та українських науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

Зміст дисертаційної роботи Столярик О.Ю. побудований на відповідному науковому матеріалі, аналіз та узагальнення якого дало можливість сформулювати основні наукові положення і практичних результатах емпіричного дослідження, на що опираються висновки та рекомендації. Дисертація відрізняється завершеністю, лаконічністю, авторським підходом до наукового пошуку, демонструє обґрунтованість висновків. Зміст розкриває ключові аспекти наукової проблематики та відповідає меті і завданням, заявленими у науковому апараті дослідження. Вважаємо за необхідне зазначити скрупульозність і добросовісність проведення дослідження автором.

Столярик О.Ю. вперше представлено нове вирішення актуальної проблеми використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у вітчизняній практиці соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Вступ дисертантки присвячено обґрунтуванню актуальності теми дослідження та її зв'язку із науковою програмою, розкриттю наукового апарату, що включає об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. У вступі чітко задекларовані наукова новизна і практичне значення здійсненого наукового пошуку.

Практичне значення отриманих результатів. Науковий матеріал, отриманий в результаті наукового пошуку сприяє розширенню та поглибленню знань про підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у

соціальной роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом, що дозволяє його використовувати у удосконаленні окремих модулів освітньо-професійних програм підготовки фахівців соціальної роботи та курсах підвищення кваліфікації соціальних працівників чи соціальних педагогів. Варто відзначити, що цінністю відзначаються практичні результати дослідження, зокрема авторський інструмент оцінки якості життя сім'ї, що виховує дитину з аутизмом, який можна застосувати у соціальній діагностиці клієнтів та довершена експериментальна програма, яка дозволяє надавати соціальну підтримку даній категорії клієнтів з опорою на наснаження їхніх сильних сторін, що підвищуватиме їхню спроможність та покращуватиме якість життя.

Зауваження та дискусійні положення до змісту дисертації.

Відзначаючи серйозність, наукову добросовісність та цінність зазначеного дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі *побажання*:

1) позитивно оцінюючи матеріал підрозділу 1.1. «Визначення якості життя та соціальних проблем сімей, які виховують дітей з аутизмом, як клієнта соціальної роботи», в якому автор аналізує ключові дефініції наукового дослідження, характеризує специфіку життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, на наш погляд, вартувало б також визначити поняття «якість життя сім'ї, яка виховує дитину з аутизмом» (адже вона має свої особливості, зумовлені специфікою категорії) та виокремити сильні сторони цих сімей, наснаження яких допоможе уникнути регресу розвитку адаптивного потенціалу сім'ї у випадку завершення інтервенції чи виходу сім'ї з програми соціальної підтримки;

2) у підрозділі 1.2. автором ґрунтовно і всебічно проаналізовано наукові підходи щодо розуміння концепції «якості життя сім'ї». Вважаємо, що окрім зазначених підходів, дисертантці доцільно було б схарактеризувати методи соціальної роботи з підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом.

Загальний висновок. Чітка логіка дослідження, послідовність викладу та доказовість положень і висновків – це ті характеристики, які надають дисертаційному дослідженню цілісності, повноти, завершеності. Не викликає сумніву теоретичне і практичне значення роботи, оскільки отримані в дисертації результати та представлені узагальнення беззаперечно можуть використовуватись у соціальній роботі з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом.

Висловлені побажання не зменшують високої оцінки наукового рівня дисертації.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження «Підхід, орієнтований на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом» є завершеною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують конкретне наукове завдання. Дисертація Столярик Ольги Юріївни відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства науки і освіти України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. № 44, що дає підстави для присудження Столярик Ользі Юріївні наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

«13» червня 2022 р.

Офіційний рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Н.С. ОЛЕКСЮК

Ректор

Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України

Б.Б. БУЯК